

January 2021

การเรียนรู้ของชุมชนภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร (Community's Learning by Structure and Interactive for Enhancing Food Security)

พรทิพย์ ตีลาภานันท์

อุบลวรรณ หงส์วิทยากร

สันติ ศรีสวนแดง

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal>

Part of the Education Commons

Recommended Citation

ตีลาภานันท์, พรทิพย์; หงส์วิทยากร, อุบลวรรณ; and ศรีสวนแดง, สันติ (2021) "การเรียนรู้ของชุมชนภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร (Community's Learning by Structure and Interactive for Enhancing Food Security)," *Journal of Education Studies*: Vol. 49: Iss. 1, Article 3.

DOI: 10.14456/educu.2021.3

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal/vol49/iss1/3>

This Article is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Education Studies by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

การเรียนรู้ของชุมชนภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร
Community's Learning by Structure and Interactive for Enhancing Food Security

พรทิพย์ ตีลกันันท์¹ อุบลวรรณ หงส์วิทยากร² และ สันติ ศรีสวนแตง³
Pornthip Tinklakanan¹ Ubonwan Hongwittayakorn² and Sunti Srisuantang³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้าง-ปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน และวิเคราะห์การเรียนรู้ของชุมชนภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสำรวจข้อมูลจากผู้ผลิตและผู้บริโภคในชุมชนที่มีการปฏิบัติดี (best practice) จำนวน 6 ชุมชน จาก 6 ภูมิภาค วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน แบ่งได้เป็น 3 แบบ คือ 1) แบบกลุ่มการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารในชุมชน 2) แบบชุมชนพึ่งตนเอง 3) แบบเครือข่ายชุมชน ซึ่งในแต่ละแบบมีช่วงของการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาแบ่งได้เป็น 3 ช่วง ภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ฯ แบ่งการเรียนรู้ของชุมชนได้เป็น 3 แบบ คือ 1) แบบกลุ่มการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารในชุมชน 2) แบบชุมชนเป็นฐาน 3) แบบเครือข่ายชุมชน ซึ่งแบ่งการเรียนรู้ได้เป็น 3 ระยะ คือ 1) การเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิต วิถีชุมชนและการพึ่งตนเองฯ 2) การเรียนรู้เพื่อการปรับเปลี่ยนชุมชนสู่การสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร และ 3) การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร

คำสำคัญ: การเรียนรู้ของชุมชน, โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม, ความมั่นคงทางอาหาร

Article Info: Received 10 June, 2015; Received in revised form 10 August, 2018; Accepted 14 August, 2018

¹ นิสิตดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อีเมล: tinlanan@hotmail.com

Ph.D. Candidate in Development Education Division, Department of Educational Policy Management, and Leadership, Faculty of Education, Chulalongkorn University Email: tinlanan@hotmail.com

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชานโยบาย การจัดการและผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
อีเมล: ubonwan_h@yahoo.com

Lecturer in Development Education Division, Department of Educational Policy Management, and Leadership, Faculty of Education, Chulalongkorn University Email: ubonwan_h@yahoo.com

³ อาจารย์ประจำภาควิชาการพัฒนาศึกษา ภาควิชาการพัฒนาศึกษา คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
อีเมล: satsts@ku.ac.th

Lecturer in Development Education Division, Department of Educational Policy Management, and Leadership, Faculty of Education, Chulalongkorn University Email: satsts@ku.ac.th

Abstract

The purpose of this research was to investigate community structure and interaction for enhancing food security. The study was conducted via examination of documents, interviewing community leaders, using non-participant observation, and surveying data from manufactures and consumers with “best practice” across 6 communities in 6 regions. The collected data were analyzed using content analysis. The study findings were as follows: the structure and interaction for enhancing food security in the communities could be categorized into 3 features; 1) promote a community food security group, 2) provide a self-reliant community, and 3) promote community networking, which includes 3 phases of change and progress. Under structure and interaction, the community learning models were divided into 3 types: 1) a model for enhancing a community food security group, 2) a community-based model, and 3) a community networking model. The learning features were separated into 3 phases; (1) learning to rehabilitate the community way of life and promote self-reliance, (2) adjustment of community learning to enhance food security, and (3) promotion of community collaborative learning to enhance food security. The 3 key phases of community learning feature; the learning models, the learning methods, the learning content, the learning sources/ bases, and the learning mechanics, respectively.

Keywords: community’s learning, social structure and interactive, food security

บทนำ

ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ และมีภูมิอากาศที่เหมาะสมต่อการทำเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่จึงประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสั่งสมมาอย่างยาวนาน กระทั่งประเทศตะวันตกเข้ามามีอิทธิพลและบทบาทต่อประเทศไทย โดยได้ผลักดันให้รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งได้ประกาศใช้นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา

ผลจากการพัฒนาได้นำประเทศไปสู่ระบบทุนนิยมที่มีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยมีประสิทธิภาพ ในการเพิ่มกำลังการผลิตควบคู่กับการพัฒนาสาธารณูปโภคอาคารสิ่งก่อสร้างและความรู้สมัยใหม่ ส่งผลให้การเติบโตของรายได้ประชาชาติและความเจริญเพิ่มขึ้นตามลำดับ แต่ในขณะเดียวกัน ได้ก่อให้เกิดผลกระทบด้านลบในหลายด้าน เช่น ภาคเกษตรกรรมของไทยได้รับอิทธิพลจากการปฏิวัติเขียว โดยรัฐบาลได้ส่งเสริมและพัฒนากิจการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกผ่านเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและกลไกการตลาด ทำให้มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวและใช้สารเคมีเพิ่มผลผลิตอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว ซึ่งได้ก่อให้เกิด

การเปลี่ยนแปลงและปัญหาต่อเกษตรกรและชุมชน ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ 1) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การขยายพื้นที่ทำการเกษตรและอุตสาหกรรม ทำให้พื้นที่ป่าและแหล่งน้ำธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชนลดลงอย่างมากและต่อเนื่อง ส่งผลให้สูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศ เกิดภาวะฝนทิ้งช่วงและความแห้งแล้ง ทำให้ผลผลิตเสียหายและเกิดความอดอยากขาดแคลน 2) ด้านเศรษฐกิจ การผลิตและการบริโภค การพึ่งพิงปัจจัยการผลิตและการตลาดภายนอกชุมชนเป็นหลัก ทำให้ต้นทุนการผลิตสูง โดยไม่สามารถกำหนดหรือควบคุมความผันผวนของราคาสินค้าได้ ทำให้เกิดปัญหาหนี้สิน ความยากจน และสูญเสียที่ดินทำกิน การปลูกพืชเชิงเดี่ยวโดยใช้สารเคมีทำให้พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์พื้นเมืองลดลงและสูญหายไป สารเคมีที่ใช้ทำให้ดินเสื่อมคุณภาพ และยังแพร่กระจาย รวมทั้งตกค้างในผลผลิตและร่างกายของเกษตรกรซึ่งส่งต่อไปถึงผู้บริโภคด้วย 3) ด้านสังคม จากปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และปัญหาเศรษฐกิจ การผลิตและการบริโภค ทำให้เกษตรกรต้องออกไปหางานทำนอกหมู่บ้าน ส่งผลให้ครอบครัวแตกแยก ขาดกำลังแรงงาน ความสัมพันธ์และการช่วยเหลือแบ่งปันกันในชุมชนเปลี่ยนแปลงและลดน้อยลง 4) ด้านวิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญา เกษตรกรหันไปเรียนรู้และใช้วิชาการเกษตรแผนใหม่แทนภูมิปัญญาท้องถิ่นและปัจจัยการผลิตในชุมชน การผลิตอย่างเข้มข้นต่อเนื่องตลอดทั้งปี และอิทธิพลจากการแพร่กระจายทัศนคติและค่านิยมเกี่ยวกับการพัฒนาของรัฐบาล ส่งผลให้เกษตรกรละเลยวิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญาของท้องถิ่น เป็นเหตุให้ชุมชนอ่อนแอ พึ่งพาตนเองได้น้อยลง และตกอยู่ในภาวะความไม่มั่นคงทางอาหาร ซึ่งจากสถานการณ์อาหารของประเทศไทยในปัจจุบัน พบว่า โดยภาพรวมของประเทศไทย มีส่วนเกินด้านการผลิตอาหาร แต่เมื่อพิจารณาในมิติของการเข้าถึงอาหาร พบว่า ในบางครัวเรือนประสบปัญหาความยากจนทางอาหาร โดยร้อยละ 87 ของคนที่ยากจนทางอาหารอยู่ในกลุ่มของครัวเรือนเกษตรกร และร้อยละ 54 เป็นครัวเรือนที่ปลูกข้าว (กระทรวงวัฒนธรรม, 2552; ประภาพรขอไพบุลย์, 2555; สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2554)

การทรงงานและโครงการตามพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และโครงการตามพระราชเสาวนีย์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เกิดขึ้นเพื่อแก้ไขปัญหาและช่วยเหลือราษฎรในชุมชนต่าง ๆ ทั้งในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ การพัฒนาการเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่ การรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน การพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ การส่งเสริมการศึกษาและการสืบทอดวิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น ฯลฯ ในส่วนของรัฐบาล แม้จะมีการวางแผนและกำหนดทิศทางการพัฒนาการเกษตรโดยเน้นให้เพิ่มประสิทธิภาพแทนการขยายพื้นที่เพาะปลูก พร้อมกับดำเนินการพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อช่วยเหลือให้ชุมชนมีอาหารเพียงพอแก่การบริโภค มีรายได้เพิ่มขึ้น และ

มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่การดำเนินงานไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ทำให้เกษตรกรและองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่งแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อพลิกฟื้นวิถีชีวิต วิถีชุมชนให้กลับมาพึ่งพาตนเองได้ ด้วยการเปลี่ยนวิถีการผลิตมาเป็นแบบเกษตรธรรมชาติและเกษตรแบบผสมผสานประกอบกับการใช้เทคนิคและภูมิปัญญาทางการเกษตรที่ค้นพบ ซึ่งได้นำมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา โดยเผยแพร่แนวคิดและความรู้ไปยังชุมชนอื่น ๆ ในรูปแบบเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกทั้งในระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ พร้อมกับสร้างมโนทัศน์เกษตรกรรมทางเลือก เกษตรกรรมยั่งยืน และการสร้างความมั่นคงทางอาหาร (สมาคมโภชนาการแห่งประเทศไทยฯ, 2554; สมาคมโภชนาการแห่งประเทศไทยฯ, 2555; สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2554; อนุสรณ์ อุณโณ, 2546)

ปัญหาจากการพัฒนาที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดกระแสแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ดังเช่นในปี พ.ศ. 2538 องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้แถลงว่าโลกกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ขาดแคลนอาหารในอนาคตอันใกล้ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านการค้าโลก ด้านสิ่งแวดล้อม และจำนวนประชากรโลก ทำให้ในช่วงปี พ.ศ. 2539 ซึ่งมีการจัดการประชุมสุดยอดอาหารโลก (WSF) ได้มีการกล่าวถึงประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ส่งผลให้ภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องให้ความสนใจและมีการเคลื่อนไหวกันมากขึ้น แต่ในช่วงปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจส่งผลให้ทุกภาคส่วนต้องปรับแนวทางและกระบวนการพัฒนา โดยเน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง และน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการพัฒนา ซึ่งรัฐบาลได้เปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชนและทุกภาคส่วน ในสังคมเข้ามามีบทบาทและส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมและประเทศมากขึ้นด้วย ส่งผลให้หลายภาคส่วนที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับชุมชน การพัฒนาต่าง ๆ และความมั่นคงทางอาหารมีการกำหนดนโยบาย แผนงาน และโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ ภายใต้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการสร้างความมั่นคงทางอาหาร อาทิ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มูลนิธิชีววิถี มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน กลุ่ม บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) และภาคีเครือข่าย เป็นต้น (กชกร ชินวงค์, 2554; กรมการพัฒนาชุมชน สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน, 2557; โครงการรักษ์ป่า สร้างคน ๘๔ ตำบล วิถีพอเพียง, 2553; ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, 2555; ศจินทร์ ประชาสันต์, 2555; สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, 2555; สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร, 2546)

ในช่วงปี พ.ศ. 2550-2551 เกิดวิกฤตอาหารและภาวะอาหารแพง ทำให้ความมั่นคงทางอาหาร ถูกกล่าวถึงและได้นำไปสู่การตราพระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 เพื่อให้เป็น องค์กรหลักในการดำเนินการและจัดการด้านอาหารในทุกมิติในลักษณะบูรณาการการทำงานและความร่วมมือ ขณะเดียวกัน หน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องด้านความมั่นคงทางอาหารได้ผลักดัน แผนยุทธศาสตร์ด้านความมั่นคงทางอาหารเป็นวาระแห่งชาติ จนได้บรรจุเป็นแผนยุทธศาสตร์ด้าน ความมั่นคงทางอาหารในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) (ประภา พร ขอไพบูลย์, 2555; สุภา ไยเมือง, 2555) พร้อมกันนั้น ผลจากการพัฒนาชุมชนของหน่วยงาน/องค์กร ภาคส่วนต่าง ๆ ในช่วงที่ผ่านมาได้ทำให้เกิดชุมชนต้นแบบ ซึ่งมีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ผ่านสื่อต่าง ๆ ใน ฐานะตัวอย่างและแหล่งเรียนรู้สำหรับชุมชนอื่น ๆ และผู้สนใจ ในขณะที่ผลจากการศึกษาเกี่ยวกับตัวชี้วัด และสถานะความมั่นคงทางอาหารของชุมชนของ สุภา ไยเมือง (2555) และ เกียรติศักดิ์ ยั่งยืน (2556) พบว่า ปัจจุบัน ชุมชนส่วนใหญ่มีความมั่นคงทางอาหารอยู่ในระดับปานกลาง โดยยังคงมีชุมชนอีกจำนวน หนึ่งที่มีปัญหาและเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทางอาหาร ขณะที่หลายแห่งแม้จะมีความมั่นคงทางอาหาร แต่พบว่า มีปัจจัยและโอกาสเสี่ยงต่อความไม่มั่นคงทางอาหาร

ความมั่นคงทางอาหารมีความสำคัญและมีผลกระทบอย่างมากต่อมนุษย์ ชุมชน สังคม และโลก ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยชุมชนเกษตรกรรมเป็นฐานทรัพยากรอาหาร แหล่งผลิตอาหาร และเป็นหัวใจ สำคัญของการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งที่ผ่านมาชุมชนได้เข้าไปเกี่ยวพันอยู่ภายใต้โครงสร้างและ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอิทธิพลและบทบาทอย่างมากต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง-ปฏิสัมพันธ์ และการเรียนรู้ของชุมชนที่นำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารหรือความไม่มั่นคงทางอาหารของชุมชนและสังคม ทำให้ ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาโครงสร้าง-ปฏิสัมพันธ์ และการเรียนรู้ของชุมชนภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนที่มีการปฏิบัติดี (best practice) ได้รับยกย่องให้เป็น ชุมชนตัวอย่าง/ชุมชนต้นแบบของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ดำเนินงานเกี่ยวข้องกับการสร้างเสริมความมั่นคงทาง อาหารของชุมชน ได้แก่ กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มูลนิธิชีววิถี และ กลุ่มบริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) เป็นต้น เพื่อทราบถึงโครงสร้าง-ปฏิสัมพันธ์ และ การเรียนรู้ของชุมชนดังกล่าว และเพื่อนำเสนอผลที่ได้จากการศึกษาแก่ผู้เกี่ยวข้องและผู้สนใจสำหรับนำไป ใช้ศึกษาเป็นแนวทางในการพัฒนาเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน
2. เพื่อวิเคราะห์การเรียนรู้ของชุมชนภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ **ส่วนที่ 1 การศึกษาโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน** 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสำรวจข้อมูลโดยใช้แบบสำรวจ จากชุมชนที่มีการปฏิบัติดี (best practice) จำนวน 6 ชุมชน จาก 6 ภูมิภาค 2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ เอกสารข้อมูลเกี่ยวกับหมู่บ้าน การดำเนินงาน และการเรียนรู้ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของหมู่บ้าน แบบสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน แบบสังเกต แบบสำรวจผู้ผลิต-ผู้บริโภคในชุมชน 3) การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกต และแบบสำรวจ ซึ่งเป็นข้อความบรรยายและข้อคำตอบ นำมาวิเคราะห์และตีความสร้างข้อสรุปด้วยวิธีพรรณนา **ส่วนที่ 2 การเรียนรู้ของชุมชนภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน** 1) การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการศึกษาผลการศึกษาโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ในส่วนที่ 1 2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ตารางวิเคราะห์ข้อมูล 3) การวิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้แล้วนำมาสร้างข้อสรุปเพื่อสรุปผลด้วยวิธีการพรรณนา

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน พบว่ามี 3 แบบ ดังนี้

- 1.1 โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนแบบกลุ่มการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารในชุมชน เป็นโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ฯ ที่มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงและแกนนำการพัฒนาเป็นคนในชุมชนซึ่งได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงาน

ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชักชวนคนในชุมชนให้มาร่วมดำเนินงานพัฒนาผ่านโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารโดยอยู่ภายใต้อำนาจหน้าที่การดูแลของผู้นำชุมชนที่ทำงานคู่ขนานกันไป ทำให้มีลักษณะเป็นกลุ่มๆ ในชุมชนแล้วค่อย ๆ ขยายตัวสู่ชุมชนและเครือข่าย แต่ก็ยังคงมีลักษณะเป็นกลุ่มๆ ในชุมชน ซึ่งมีโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ฯ แบ่งได้เป็น 3 ช่วงใหญ่ ๆ คือ **ช่วงก่อรูปโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ฯ** มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้กระทำการที่สำคัญ ได้แก่ นักพัฒนาเอกชนซึ่งเป็นคนในชุมชนแกนนำการพัฒนา ผู้นำชุมชน หมอдинอาสา องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานของรัฐ แกนนำการพัฒนาในชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น โดยมี**โครงสร้างความสัมพันธ์ที่สำคัญ** ได้แก่ ความสำคัญ การฟื้นฟู และอนุรักษ์ วิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อมโยง การฟื้นฟู และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หนี้สิน และการออม การพึ่งตนเอง พิษภัยและผลกระทบจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน การทำเกษตรอินทรีย์ การระดมทุนจัดตั้งกองทุน การส่งเสริมอาชีพและการลงทุนทำธุรกิจ การจัดการการเงินชุมชน การรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน การรวมกันเป็นเครือข่ายเพื่อการพัฒนา เป็นต้น ซึ่งมี**ปฏิสัมพันธ์กันที่สำคัญ** ได้แก่ การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การชักชวน/เชิญชวน การประชุม การถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ การสนับสนุนและร่วมมือกันในกลุ่ม ชุมชน และเครือข่าย เป็นต้น และมี**รูปแบบ/วิธีการที่สำคัญ** ได้แก่ โครงการ แผนงานและกฎระเบียบ คณะกรรมการและคณะทำงาน เครือข่ายกลุ่มการพัฒนา เป็นต้น **ช่วงปรับเปลี่ยนโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ฯ** มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้กระทำการเพิ่มขึ้น ได้แก่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สถาบันการศึกษา ประชาสังคมในจังหวัดและพื้นที่ใกล้เคียง โดยมี**โครงสร้างความสัมพันธ์ที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ ความสำคัญและการฟื้นฟูฐานอาหารของชุมชน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อาหารท้องถิ่น โภชนาการ ความมั่นคงทางอาหาร การถ่ายทอดและสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งมี**ปฏิสัมพันธ์กันที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัย การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การร่วมกันจัดทำแผนขับเคลื่อนชุมชนและเครือข่ายในการฟื้นฟูฐานอาหาร การจัดกิจกรรมและหลักสูตรสำหรับคนในชุมชน เป็นต้น และมี**รูปแบบ/วิธีการที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ แผนขับเคลื่อนชุมชนและเครือข่ายในการฟื้นฟูฐานอาหาร รายงานและการนำเสนอผลงานวิจัย ตัวอย่างความสำเร็จของผู้นำและกลุ่ม เป็นต้น **ช่วงพัฒนาโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ฯ** มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้กระทำการเพิ่มขึ้น ได้แก่ กลุ่มเยาวชน องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) สภาองค์กรชุมชนตำบล วิทยากรจากภายนอกชุมชน เป็นต้น โดยมี**โครงสร้างความสัมพันธ์เพิ่มขึ้น** ได้แก่ ภูมิศาสตร์และพันธูกรรมท้องถิ่น การจัดการความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชนและพื้นที่ การทำธุรกิจอาหารท้องถิ่นแบบครบวงจร การบูรณาการความร่วมมือใน

การดำเนินงานและพัฒนาชุมชนและเครือข่าย การจัดการวิถีวัฒนธรรมชุมชนผ่านช่องทางและสื่อต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กันเพิ่มขึ้น ได้แก่ การได้รับการสนับสนุนทรัพยากรและงบประมาณดำเนินงาน โครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ การส่งเสริมสนับสนุนความรู้และทรัพยากรให้คนในชุมชนสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของตนเอง ชุมชน และท้องถิ่น การร่วมกันจัดตั้งร้านอาหารท้องถิ่นแบบครบวงจรในชุมชน การจัดเวทีเสวนา การพัฒนาฐานการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน เป็นต้น และมีรูปแบบ/วิธีการที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ การเป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยให้แก่ชุมชนใกล้เคียง กรรมการโครงการพัฒนาของจังหวัด เครือข่ายการอนุรักษ์และฟื้นฟูผืนป่าและวัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นในพื้นที่ ร้านอาหารท้องถิ่นแบบครบวงจรในชุมชน ฐานการเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เป็นต้น

1.2 โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนแบบชุมชนพึ่งตนเอง เป็นโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ ที่มีผู้นำชุมชนเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงร่วมกับกลุ่มแกนนำ การพัฒนา เน้นการแก้ไขปัญหาและพัฒนาภายในชุมชนเป็นหลัก โดยหน่วยงานของรัฐมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงาน ซึ่งมีโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ แบ่งได้เป็น 3 ช่วงเช่นกัน คือ **ช่วงก่อรูปโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์** มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้กระทำการที่สำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ครอบครัวและเครือข่าย แกนนำการพัฒนา อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) หน่วยงานของรัฐ วัด ฯลฯ โดยมี**โครงสร้างความสัมพันธ์ที่สำคัญ** ได้แก่ ความเชื่อมโยง การฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หนี้สินและการออม การพึ่งตนเอง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ธนาคารหมู่บ้านตามแนวพระราชดำริ พิษภัยและผลกระทบจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร การทำเกษตรผสมผสาน การทำเกษตรอินทรีย์ การระดมทุนจัดตั้งกองทุน การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ การรู้จักตนเองและชุมชน การรวมกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพากัน การรวมกลุ่มทำกิจกรรมพัฒนาชุมชน ความสำคัญ การฟื้นฟู และอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชน เป็นต้น ซึ่งมี**ปฏิสัมพันธ์ที่สำคัญ** ได้แก่ การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประชุม การร่วมโครงการ/กิจกรรม การถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ การสร้างตัวอย่างผลงานและความสำเร็จ เป็นต้น และมี**รูปแบบ/วิธีการที่สำคัญ** ได้แก่ การจัดตั้งกองทุน การจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านตามแนวพระราชดำริ การจัดตั้งรัฐบาลหมู่บ้าน การจัดตั้งคณะกรรมการ/คณะทำงาน การจัดทำแผนและกฎระเบียบ การสร้างพื้นที่ความเชื่อและพิธีกรรม การยกย่อง/รางวัล เป็นต้น **ช่วงปรับเปลี่ยนโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์** มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้กระทำการเพิ่มขึ้น ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร (ธกส.) องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) มูลนิธิอาสาเพื่อนพึ่ง (ภา) ยามยาก สภากาชาดไทย สถาบันการศึกษา เป็นต้น โดยมี**โครงสร้างความสัมพันธ์เพิ่มขึ้น** ได้แก่ การพัฒนาพื้นที่ป่าและแหล่งน้ำของ

ชุมชน การจัดการพันธุ์พืชและสัตว์ในชุมชน การทำบัญชีครัวเรือน สวัสดิการร้านค้าชุมชน การผลิตและใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ การบูรณาการความร่วมมือภายในชุมชน การถ่ายทอดและสืบทอดวิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น **ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กันเพิ่มขึ้น** ได้แก่ การสนับสนุนการจัดเวทีการเรียนรู้และฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ ในชุมชน การร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลของชุมชนในด้านต่าง ๆ การส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาในด้านต่าง ๆ จากหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง การได้รับงบประมาณและการสนับสนุนตามโครงการต่าง ๆ จากรัฐบาล เป็นต้น **และมีรูปแบบ/วิธีการที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ การก่อตั้งร้านค้าชุมชน การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน การจัดตั้งกลุ่มเยาวชน การจัดทำแผนชุมชน การพัฒนาบุคคลต้นแบบ วิทยากรชุมชน และฐานการเรียนรู้ในชุมชน เป็นต้น **ช่วงพัฒนาโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์** มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้กระทำการที่สำคัญ ได้แก่ สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สื่อมวลชน บุคคลภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงาน เป็นต้น โดยมี**โครงสร้างความสัมพันธ์ที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ การพัฒนาอย่างยั่งยืน การใช้เทคโนโลยีเพื่อการเกษตร เช่น ระบบน้ำหยด การผลิตไฟฟ้าจากแผงโซลาร์เซลล์ เป็นต้น การพัฒนาและการจัดการแบบบูรณาการร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น **ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กันเพิ่มขึ้น** ได้แก่ การติดต่อประสานงานแบบบูรณาการการทำงานร่วมกัน การสนับสนุนการพัฒนาชุมชนเป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงาน การใช้เทคโนโลยีในการติดต่อสื่อสารเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนา เป็นต้น **และมีรูปแบบ/วิธีการที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ การทำไร่ระบบน้ำหยด ศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น

1.3 โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนแบบเครือข่ายชุมชน เป็นโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ ที่มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงหลายคนและหลายด้าน ซึ่งต่างมีพลังอำนาจในการรวมกลุ่มรวมเครือข่าย รวมทั้งสามารถสร้างวิธีการและรูปแบบต่าง ๆ ในการเปลี่ยนแปลงชุมชนโดยได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงาน องค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งมีโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ฯ แบ่งได้เป็น 3 ช่วงเช่นกัน ได้แก่ **ช่วงก่อรูปโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ฯ** มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้กระทำการที่สำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลง แกนนำการพัฒนาหน่วยงานของรัฐ ในบางชุมชน พบว่า มีผู้นำชุมชนระดับตำบล ผู้นำการเปลี่ยนแปลง และแกนนำการพัฒนาในชุมชนข้างเคียง และองค์กรพัฒนาเอกชนเข้ามามีบทบาทอย่างมากตั้งแต่ช่วงก่อรูปโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ฯ โดยมี**โครงสร้างความสัมพันธ์ที่สำคัญ** ได้แก่ ความเชื่อมโยง การฟื้นฟู และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หนี้สินและการออม การพึ่งตนเอง พืชภัยและผลกระทบจากการใช้สารเคมีทาง

การเกษตร การทำเกษตรผสมผสานโดยไม่ใช้สารเคมี การระดมทุนจัดตั้งกองทุน การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ การรู้จักตนเองและชุมชน การรวมกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพากัน การรวมกลุ่มทำกิจกรรมพัฒนาชุมชน ความสำคัญ การฟื้นฟู และการอนุรักษ์วิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งมี**ปฏิสัมพันธ์**กันที่สำคัญ ได้แก่ การพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน การประชุม การสั่งการ การประสานความร่วมมือกันเป็นกลุ่มและเครือข่าย เป็นต้น และมี**รูปแบบ/วิธีการ**ที่สำคัญ ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่ม การจัดตั้งคณะกรรมการและคณะทำงาน การจัดทำแผนและกฎระเบียบ การสร้างตัวอย่างผลงานและความสำเร็จ การสร้างพื้นที่ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นต้น **ช่วงปรับเปลี่ยนโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์** มี**ผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้กระทำการ**เพิ่มขึ้น ได้แก่ กลุ่มเยาวชน องค์กรการบริหารส่วนตำบล (อบต.) สภาองค์กรชุมชน สถาบันการศึกษา สำนักงาน คณะกรรมการสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เครือข่าย ผู้ผลิต-ผู้บริโภค เป็นต้น โดยมี**โครงสร้างความสัมพันธ์**เพิ่มขึ้น ได้แก่ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดย เครือข่ายชุมชน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การจดทะเบียนมาตรฐาน เกษตรอินทรีย์ การพัฒนาผู้นำเยาวชน การดำเนินงานในรูปขององค์กรและสถาบันชุมชน การส่งเสริม การเรียนรู้ของชุมชน การถ่ายทอดและสืบทอดวิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งมี **ปฏิสัมพันธ์**กันเพิ่มขึ้น ได้แก่ การถ่ายทอดและการสืบทอดแนวคิด อุดมการณ์ และองค์ความรู้ การสนับสนุน การวิจัยและพัฒนา การจัดเวทีการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ การเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น และมี**รูปแบบ/วิธีการ**ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ การจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรของชุมชน การจัดตั้งสถาบันการเรียนรู้ ของชุมชน การจัดตั้งเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระดับตำบล การจัดทำแผนแม่บทชุมชน เป็นต้น **ช่วงพัฒนาโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์** มี**ผู้นำการเปลี่ยนแปลงและผู้กระทำการ**เพิ่มขึ้น ได้แก่ สภาตำบล เครือข่ายองค์กรชุมชน บริษัทเอกชน สื่อมวลชน บุคคลภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงาน เป็นต้น โดยมี**โครงสร้าง ความสัมพันธ์**เพิ่มขึ้น ได้แก่ การจัดการพันธุ์พืชพื้นบ้าน การพัฒนาระบบตลาดแบบ CSA (community supported agriculture) การทำเกษตรอินทรีย์แบบครบวงจร การทำบัญชีครัวเรือน โฉนดชุมชน การจัดการวิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านช่องทางและสื่อต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งมี**ปฏิสัมพันธ์**กันเพิ่มขึ้น ได้แก่ การประกาศยกย่องและสนับสนุนการจัดตั้งศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน การสนับสนุนการพัฒนาชุมชน เป็นศูนย์การเรียนรู้ตำบลต้นแบบวิถีพอเพียง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงาน เป็นต้น และมี**รูปแบบ/วิธีการ**ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ การจัดตั้งศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน การจัดการหลักสูตรและกิจกรรม การเรียนรู้ การพัฒนาชุมชนเป็นศูนย์การเรียนรู้ตำบลต้นแบบวิถีพอเพียง เป็นต้น

จากผลการศึกษาโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อแสดงให้เห็นสภาพการเรียนรู้ของชุมชนภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร

2. การเรียนรู้ของชุมชนภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร แบ่งได้เป็น 3 แบบ ตามโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ดังนี้

2.1 การเรียนรู้การสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนแบบกลุ่มการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารในชุมชน เป็นการเรียนรู้โดยเริ่มจากผู้นำการเปลี่ยนแปลงและแกนนำการพัฒนา ร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ชักชวนคนในชุมชนมาร่วมกันเรียนรู้และดำเนินงานพัฒนาผ่านโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารภายใต้โครงสร้างอำนาจหน้าที่การดูแลของผู้นำชุมชนที่ทำงานคู่ขนานกันไป ทำให้มีลักษณะการเรียนรู้เป็นกลุ่มๆ ในชุมชนเป็นแล้วค่อย ๆ ขยายตัวสู่ชุมชนและเครือข่าย แต่ยังคงมีลักษณะเป็นกลุ่มๆ ในชุมชนอย่างชัดเจน ซึ่งแบ่งการเรียนรู้ได้เป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 การเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิต วิถีชุมชนและการพึ่งตนเองสู่การสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน พบว่า ชุมชนมีรูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลายผสมผสานกัน โดยเฉพาะการเรียนรู้จากปัญหา การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม การเรียนรู้จากการถ่ายทอด การเรียนรู้จากการปฏิบัติ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากข้อมูล การเรียนรู้จากความสำเร็จ เป็นต้น ผ่านวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประชุม การรวมกลุ่มช่วยเหลือกัน การศึกษาดูงาน การอบรม การร่วมกันทำงานพัฒนาชุมชน การสังเกต การทดลองปฏิบัติ เป็นต้น โดยมีเนื้อหา/องค์ความรู้ที่สำคัญ ได้แก่ การรู้จักตนเองและชุมชน ความสำคัญ การฟื้นฟู และการอนุรักษ์และวิถีวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาของชุมชน หนี้สินและการออมเงิน การรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนาและการพึ่งตนเอง การจัดตั้งกองทุน การบริหารจัดการองค์กรด้านการเงินชุมชน การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและผลกระทบ พิษภัยของการใช้สารเคมีและผลกระทบจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว การพัฒนาที่ดิน การทำเกษตรอินทรีย์ การทำธุรกิจผลิตอาหาร ระบบและกลไกทางการตลาด การเชื่อมโยงกลุ่มเป็นเครือข่ายเพื่อการพัฒนา เป็นต้น สำหรับฐาน/แหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่ นักพัฒนาเอกชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลง แกนนำการพัฒนา ผู้นำชุมชน หมอдинอาสา อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานของรัฐ ชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง พื้นที่ทำเกษตรของกลุ่มการพัฒนา โครงการและกิจกรรมต่างๆ เป็นต้น ส่วนกลไกการเรียนรู้ พบว่า มีทั้งสถานการณ์/วิกฤตปัญหา นักพัฒนาเอกชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลง แกนนำการพัฒนา ครอบครั้ว ผู้นำชุมชน หน่วยงานของรัฐ หมอдинอาสา อาสาสมัคร

สาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) เป็นต้น เป็นกลไกขับเคลื่อนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนได้ร่วมกันเรียนรู้และเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งยกระดับและขยายการเรียนรู้ของชุมชนไปสู่ **ระยะที่ 2 คือ การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนชุมชนสู่การสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร ผ่านวิธีการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ การจัดค่ายกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การทำวิจัย โดยเนื้อหา/องค์ความรู้ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ ฐานอาหารและการฟื้นฟูฐานอาหารในชุมชน อาหารท้องถิ่น อาหารปลอดภัย โภชนาการ การบริหารโครงการ การส่งเสริมและจัดการบทบาท หน้าที่ ความสัมพันธ์ และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน การสืบทอดและถ่ายทอดวิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญาแก่เยาวชน เป็นต้น สำหรับ**ฐาน/แหล่งการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ ผู้รู้และผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน วิทยากร พี่เลี้ยงจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สถาบันการศึกษา เป็นต้น ส่วน**กลไกการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ กระบวนการวิจัยและพัฒนารวมถึงระบบติดตามดูแล หลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้สำหรับคนในชุมชน การยกย่อง/รางวัล เป็นต้น ซึ่งได้ช่วยขับเคลื่อนการเรียนรู้ของชุมชนและค่อย ๆ ยกระดับและขยายการเรียนรู้ของชุมชนไปสู่ **ระยะที่ 3 คือ การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร** เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและผู้เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่องและต่อยอดจากการเรียนรู้ที่ผ่านมา ซึ่งมีการเชื่อมโยงและถ่ายทอดไปสู่สังคมด้วย โดยพบว่า**วิธีการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ การจัดการความรู้ การจัดทำสื่อเผยแพร่ การร่วมเป็นคณะกรรมการโครงการพัฒนาของจังหวัดและเครือข่ายการพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น ส่วน**เนื้อหา/องค์ความรู้ที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่นกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ การพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน ความมั่นคงทางอาหาร นโยบายและสถานการณ์ระดับโลกที่มีผลต่อความมั่นคงทางอาหารของชุมชน Slow Food การทำธุรกิจอาหารของชุมชนแบบครบวงจร การขับเคลื่อนประชาสังคม เป็นต้น สำหรับ**ฐาน/แหล่งการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น** ได้แก่ หนังสือและสื่อรูปแบบต่าง ๆ ศูนย์การเรียนรู้ โครงการพัฒนาของจังหวัดและเครือข่ายการพัฒนาท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่ง**กลไกการเรียนรู้** พบว่า เยาวชน สื่อมวลชน สภาองค์กรชุมชน โครงการพัฒนาของจังหวัดและเครือข่ายการพัฒนาท้องถิ่น ประชาสังคม บุคคลภายนอกที่มาศึกษาดูงาน เข้ามาเป็นกลไกขับเคลื่อนการเรียนรู้เพิ่มขึ้น

2.2 การเรียนรู้การสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนแบบชุมชนเป็นฐาน เป็นการเรียนรู้โดยเริ่มจากผู้นำชุมชนและแกนนำการพัฒนา ร่วมกับหน่วยงานของรัฐ ชักชวนคนในชุมชนให้ร่วมกันเรียนรู้และดำเนินงานผ่านโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ทำให้มีลักษณะการเรียนรู้ร่วมกันไปทั้งชุมชนแล้วจึงได้รับการเชื่อมโยงไปสู่เครือข่าย แต่ยังมีลักษณะการเรียนรู้และการพัฒนาแบบชุมชนเป็นฐานอย่างชัดเจน ซึ่งแบ่งการเรียนรู้ได้เป็น 3 ระยะ

เช่นกัน ได้แก่ **ระยะที่ 1 การเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิต วิถีชุมชนและการพึ่งตนเองสู่การสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชน** พบว่า ชุมชนมีรูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลายผสมผสานกัน โดยเฉพาะการเรียนรู้จากปัญหา การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม การเรียนรู้จากการปฏิบัติ การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้จากการถ่ายทอด การเรียนรู้จากตัวอย่าง การเรียนรู้จากความสำเร็จ เป็นต้น ผ่าน**วิธีการเรียนรู้**ที่หลากหลายทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประชุม การศึกษาดูงาน การอบรม การศึกษาค้นคว้า การร่วมกันทำงานพัฒนาชุมชน การทดลองปฏิบัติ การทำตามตัวอย่าง การสังเกต เป็นต้น โดยมี**เนื้อหา/องค์ความรู้**ที่สำคัญ ได้แก่ การรู้จักตนเองและชุมชน การพึ่งตนเอง การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และธนาคารหมู่บ้าน หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การสร้างพื้นที่ป่าและแหล่งน้ำ พิษภัยของการใช้สารเคมีและผลกระทบจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว การทำเกษตรอินทรีย์ การทำเกษตรผสมผสาน บทบาทและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน การฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมประเพณีพิธีกรรมของชุมชน เป็นต้น สำหรับ**ฐาน/แหล่งการเรียนรู้**ที่สำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน กลุ่มการพัฒนา สภากาแฟ เวทีการประชุมหมู่บ้าน วัด หน่วยงานของรัฐ ชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง ชุมชนต้นแบบ เป็นต้น ส่วน**กลไกการเรียนรู้** พบว่า มีทั้งสถานการณ์/วิกฤตปัญหา ผู้นำชุมชน แกนนำการพัฒนา ครอบครัว หน่วยงานรัฐ การยกย่อง/รางวัล เป็นต้น เป็นกลไกขับเคลื่อนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนได้ร่วมกันเรียนรู้และเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งยกระดับและขยายการเรียนรู้ของชุมชนไปสู่ **ระยะที่ 2 คือ การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนชุมชนสู่การสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร** ผ่านรูปแบบการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้นจากการเรียนรู้ในระยะแรก ได้แก่ การเรียนรู้จากข้อมูล การเรียนรู้จากแหล่งการเรียนรู้ ซึ่งมี**วิธีการเรียนรู้**ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ การวิเคราะห์ชุมชน เวทีการเรียนรู้ การฟัง/อ่าน/ดูจากฐานการเรียนรู้และสื่อต่าง ๆ โดยมี**เนื้อหา/องค์ความรู้**ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ ธนาคารต้นไม้ การทำบัญชีครัวเรือน การตลาดเกษตรอินทรีย์ การจัดตั้งร้านค้าชุมชน การแปรรูปผลผลิต การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน การพัฒนาชุมชนเป็นศูนย์เรียนรู้ต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น สำหรับ**ฐาน/แหล่งการเรียนรู้**ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ เวทีประชาคม ศูนย์การเรียนรู้และฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ ในชุมชน วิทยากร และพี่เลี้ยงจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) สถาบันการศึกษา เครือข่ายการเรียนรู้ เป็นต้น ส่วน**กลไกการเรียนรู้** พบว่า ศูนย์การเรียนรู้และฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ ในชุมชน องค์กรสาธารณะกุศล พี่เลี้ยงจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) สถาบันการศึกษา เข้ามาเป็นกลไกขับเคลื่อนการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ซึ่งช่วยยกระดับและขยายการเรียนรู้ของชุมชนไปสู่ **ระยะที่ 3 คือ การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร** เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและผู้เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่องและต่อยอดจากการเรียนรู้ที่ผ่านมา ซึ่งมีการเชื่อมโยงและ

ถ่ายทอดไปสู่สังคมด้วย โดยพบว่า มีรูปแบบการเรียนรู้เพิ่มขึ้น ได้แก่ การเรียนรู้ผ่านสื่อเทคโนโลยี การเรียนรู้ร่วมกันเป็นเครือข่าย เป็นต้น โดยวิธีการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ การค้นคว้าข้อมูลผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต การประชุมสัมมนา เป็นต้น ส่วนเนื้อหา/องค์ความรู้ที่เพิ่มขึ้นมี ได้แก่ การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อ การเกษตร การเรียนรู้ และการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ การบูรณาการความร่วมมือในการทำงานพัฒนาชุมชน เป็นต้น สำหรับฐาน/แหล่งการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ เครือข่ายอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ เครือข่าย การพัฒนา สถาบันการศึกษา บริษัทเอกชน เป็นต้น ซึ่งกลไกการเรียนรู้ พบว่า กลุ่มเยาวชน สถาบัน การศึกษา สื่อมวลชน บริษัทเอกชน บุคคลภายนอกที่เข้ามาศึกษาดูงาน เข้ามาเป็นกลไกขับเคลื่อน การเรียนรู้เพิ่มขึ้น

2.3 การเรียนรู้การสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนแบบเครือข่ายชุมชน เป็น การเรียนรู้ที่เริ่มจากผู้นำการเปลี่ยนแปลงและแกนนำการพัฒนาพร้อมกับผู้นำชุมชนในระดับหมู่บ้านและตำบล หน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายการพัฒนาต่าง ๆ และบริษัทเอกชน นำคนในชุมชนให้ ร่วมกันเรียนรู้และดำเนินงานผ่านโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร ของชุมชน ทำให้มีลักษณะการเรียนรู้ร่วมกันไปทั้งชุมชนและเป็นเครือข่ายชุมชน ซึ่งมีการเรียนรู้แบ่งได้เป็น 3 ระยะ เช่นกัน ได้แก่ ระยะที่ 1 การเรียนรู้เพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิต วิถีชุมชนและการพึ่งตนเองสู่การสร้างเสริม ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน พบว่า ชุมชนมีรูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลายผสมผสานกัน โดยเฉพาะ การเรียนรู้จากปัญหา การเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม เรียนรู้จากการถ่ายทอด การเรียนรู้จากการปฏิบัติ การเรียนรู้จากประสบการณ์ การเรียนรู้ร่วมกันเป็นเครือข่าย การเรียนรู้จากข้อมูล การเรียนรู้จากความสำเร็จ เป็นต้น ผ่านวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายทั้งการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน การประชุม การศึกษาดูงาน การอบรม การร่วมกันทำงานพัฒนาชุมชนทั้งในระดับกลุ่มและเครือข่ายชุมชน การทดลองปฏิบัติ การสังเกต เป็นต้น โดยมีเนื้อหา/องค์ความรู้ที่สำคัญ ได้แก่ การรู้จักตนเองและชุมชน การพึ่งตนเอง ปัญหา ความสำคัญ การฟื้นฟูและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การจัดทำแผนที่สามมิติเพื่อการจัดการพื้นที่ พิษภัยของการใช้สารเคมีและผลกระทบจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว การทำเกษตรผสมผสาน การทำเกษตร อินทรีย์ การแปรรูปผลผลิต การจัดการตลาด การรวมกลุ่มเพื่อการพัฒนา การจัดการองค์กรและเครือข่าย การจัดตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนา การฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมของชุมชน เป็นต้น สำหรับฐาน/ แหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชนระดับหมู่บ้านและตำบล ผู้อาวุโส ผู้นำการเปลี่ยนแปลง องค์กร พัฒนาเอกชน หน่วยงานของรัฐ ผู้บริโภค นักวิชาการ เวทีชาวบ้าน เวทีวิชาการ วิทยุชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ ชุมชน เครือข่ายการพัฒนา ชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง ชุมชนในพื้นที่อื่น เป็นต้น ส่วนกลไกการเรียนรู้ พบว่า

มีทั้งสถานการณ์/วิกฤตปัญหา ผู้นำชุมชนระดับหมู่บ้านและระดับตำบล ครอบครัว ผู้อาวุโส ผู้นำ การเปลี่ยนแปลง กลุ่มแกนนำการพัฒนา สภาตำบล นักพัฒนาเอกชน หน่วยงานรัฐ เครือข่ายการพัฒนา ผู้บริโภค แผนและกฎระเบียบ รางวัล/การยกย่อง เป็นต้น เป็นกลไกขับเคลื่อนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนได้ ร่วมกันเรียนรู้และเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งมีบทบาทในการยกระดับและขยายการเรียนรู้ของชุมชนไปสู่ **ระยะที่ 2 คือ การเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนชุมชนสู่การสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร** ผ่านรูปแบบ การเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น เช่น การเรียนรู้จากกรณีวิจัย และมีวิธีการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น เช่น การทำวิจัย การประชุมเชิง ปฏิบัติการ การจัดการความรู้ การดูการฟังจากฐานการเรียนรู้และสื่อต่าง ๆ เป็นต้น โดยมี**เนื้อหา/องค์ ความรู้**ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ ห่วงโซ่คุณค่า การจัดตั้งเครือข่ายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนระดับ ตำบล หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การพัฒนาระบบเกษตรกรรมยั่งยืน มาตรฐานเกษตรอินทรีย์ อาหาร ปลอดภัย การจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน การจัดทำแผนแม่บทชุมชน การจัดตั้งสถาบันและองค์กรชุมชน การจัดการองค์กรและเครือข่าย การพัฒนาผู้นำเยาวชน เป็นต้น สำหรับ**ฐาน/แหล่งการเรียนรู้**ที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ เวทีสมัชชาวิชาการ พื้นที่การวิจัย ฐานเรียนรู้และสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน บุคคลภายนอกที่เข้า มาดูงาน สถาบันการศึกษา เป็นต้น และ**กลไกการเรียนรู้** พบว่ามี อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) กลุ่มเยาวชน องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) และสถาบันการศึกษา เป็นต้น เข้ามาเป็นกลไกขับเคลื่อนการเรียนรู้เพิ่ม ขึ้น รวมทั้งได้มีบทบาทในการยกระดับและขยายการเรียนรู้ของชุมชนไปสู่ **ระยะที่ 3 คือ การเรียนรู้ร่วมกัน ของชุมชนเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร** เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนและ ผู้เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่องและต่อยอดจากการเรียนรู้ที่ผ่านมา ซึ่งมีการเชื่อมโยงและถ่ายทอดออกไปสู่สังคม ด้วย โดยพบว่า มี**เนื้อหา/องค์ความรู้**เพิ่มขึ้น ได้แก่ การจัดทำแผนการจัดการและพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนด้วยตนเองระดับตำบล การทำเกษตรอินทรีย์แบบครบวงจร การพัฒนาระบบ ตลาดแบบ CSA (community-supported agriculture) การบูรณาการความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน การพัฒนาชุมชนเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ การพัฒนาชุมชนเป็นตำบล ต้นแบบวิถีพอเพียง เป็นต้น สำหรับ**ฐาน/แหล่งการเรียนรู้**ที่เพิ่มขึ้น เช่น ศูนย์ปราชญ์ชาวบ้าน สถาบัน การเรียนรู้ของชุมชน บริษัท ปตท. จำกัด (มหาชน) เป็นต้น ส่วน**กลไกการเรียนรู้** พบว่า มีหลักสูตร การเรียนรู้ของชุมชน สภาองค์กรชุมชน และสื่อมวลชน บุคคลภายนอกที่มาศึกษาดูงาน เข้ามาเป็นกลไก ขับเคลื่อนการเรียนรู้เพิ่มขึ้น

อภิปรายผล

ภายใต้โครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารของชุมชนได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งแบ่งได้เป็น 3 แบบ ได้แก่ แบบกลุ่มการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารในชุมชน แบบชุมชนเป็นฐาน และแบบเครือข่ายชุมชนตามโครงสร้างและปฏิสัมพันธ์ของชุมชนที่มีบริบทพื้นที่ (space) กฎ (rules) ทรัพยากร (resource) ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (agency) กลุ่มผู้กระทำการในชุมชน (actor) ที่แตกต่างกัน รวมถึงช่วงเวลา (time) ที่มีการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วง ส่งผลให้การเรียนรู้เปลี่ยนแปลงไปด้วย ซึ่งจากการศึกษาแบ่งการเรียนรู้ของชุมชนได้เป็น 3 ระยะ คือ 1) ระยะฟื้นฟูวิถีชีวิต วิถีชุมชนและการพึ่งตนเอง 2) ระยะปรับเปลี่ยนชุมชนสู่การสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร และ 3) ระยะการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร โดยในแต่ละช่วงมีรูปแบบการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ เนื้อหา/องค์ความรู้ ฐาน/แหล่งการเรียนรู้ และกลไกการเรียนรู้ที่หลากหลายและแตกต่างกันไป สอดคล้องกับแนวคิดของ อรศรี งามวิทยาพงศ์ (2548) ที่ได้กล่าวไว้ในเรื่องการฟื้นฟูวัฒนธรรมการเรียนรู้สู่ชุมชนเข้มแข็งว่า การเรียนรู้ของชุมชนในบริบทที่เปลี่ยนแปลงภายใต้ระบบความสัมพันธ์ในแต่ละยุคของการพัฒนานั้น หน่วยงาน/องค์กรและผู้นำการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคของการพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้และกลไกการเรียนรู้ที่สำคัญซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อรูปแบบการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ และเนื้อหาการเรียนรู้ของชุมชน และสอดคล้องกับ ชลิตา บัณฑุงค์ และ อนุสรณ์ อุณโณ (2547) ที่กล่าวในงานศึกษา เรื่อง ความรู้และกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนว่า ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรรมยั่งยืนซึ่งได้พัฒนาไปสู่ความหมายของความมั่นคงทางอาหาร มีมากกว่า 150 เรื่อง จำแนกได้ถึง 10 หมวด อาทิ ความรู้เกี่ยวกับการปรับปรุงดิน พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์พื้นบ้าน การแปรรูป ตลาด หนี้สิน การปรับเปลี่ยนระบบการผลิตสู่ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน การบริหารองค์กร การจัดการทรัพยากร ฯลฯ มีรูปแบบและวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลายภายใต้บริบทและเงื่อนไขที่แตกต่างกัน นอกเหนือจากการคิดค้นและพัฒนาของเกษตรกร การศึกษาดูงานแปลงเกษตรของเกษตรกรรายที่ประสบความสำเร็จ ปัจจุบันได้พัฒนามาอยู่ในรูปการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม เวทีการเรียนรู้ สถาบันการเรียนรู้ ฯลฯ รวมทั้งสอดคล้องกับการศึกษาของ อดิธาธัน วันโพนทอง และ อมรวิรัช นาคทรพร (2557) เรื่อง การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างพลังกลุ่มสตรีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีฐานการเรียนรู้และขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย ได้แก่ 1) การเรียนรู้ปัญหา 2) รวมกลุ่ม 3) ร่วมค้นปัญหา 4) ร่วมวิเคราะห์ทางเลือกและกำหนดแนวทาง 5) ร่วมวางแผน 6) ร่วมปฏิบัติ 7) ร่วมถอดบทเรียน และ

8) ร่วมถ่ายทอด ซึ่งมีเงื่อนไข ได้แก่ 1) บริบทของพื้นที่ 2) ความสนใจ 3) แนวทางการพัฒนาของสังคมไทย

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาวิจัยรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารแยกตามภูมิภาค และการเสริมพลังอำนาจชุมชนในการสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหารเพื่อยกระดับชุมชนที่ขาดปัจจัยเงื่อนไขการเรียนรู้ให้สามารถพัฒนาไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันทั้งชุมชนและขยายไปถึงระดับท้องถิ่นได้

รายการอ้างอิง

- กชกร ชินะวงศ์. (2554). เกษตรกรรมยั่งยืนบนทางสู่การสร้างเสริมความมั่นคงทางอาหาร. *จดหมายข่าวงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น*, 12(3), 7-9.
- กรมการพัฒนาชุมชน สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน. (2557). *แกนนำกับการขยายผลหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบโดยทุนชุมชน*. กรมพัฒนาชุมชน สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน.
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2552). *แผนแม่บทวัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ศ. 2550-2559)*. สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม.
- เกียรติศักดิ์ ยั่งยืน. (2556, 14-15 มิถุนายน). โครงการนำเครื่องมือดัชนีชี้วัดความมั่นคงทางอาหารสู่ปฏิบัติการ: สถานะความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน. ใน *การปกป้องพื้นที่ผลิตอาหารเพื่อความมั่นคงทางอาหารของประเทศและชุมชน [Symposium]*. การประชุมสมัชชาความมั่นคงทางอาหาร ปี 2556, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.
- โครงการรักษ์ป่า สร้างคน ๘๔ ตำบล วิถีพอเพียง. (2553). *บันทึกเดินทางคนพอเพียง*. โครงการรักษ์ป่า สร้างคน ๘๔ ตำบล วิถีพอเพียง.
- ชลิตา บัณฑุงค์ และ อนุสรณ์ อุณโณ. (2547). *ความรู้และกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืน*. คณะกรรมการจัดงานมหกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน.
- ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. (2555). *รายงานการดำเนินงานเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ปีบัญชี 2554 : เพื่อความยั่งยืนแห่งอนาคต*. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร.
- ธิดารัตน์ วันโพทอง และ อมรวิรัช นาคทรพ. (2557). การพัฒนากระบวนการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างพลังกลุ่มสตรีในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ. *วารสารครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 42(2), 1-15.

- ประภาพร ขอบุญลย์. (2555). รายงานผลการประชุมแสดงความคิดเห็น เรื่อง “การขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ความมั่นคงอาหารจากชุมชนสู่ระดับชาติ”. สำนักงานประสานงานชุดโครงการ “ความมั่นคงทางอาหาร” ฝ่ายเกษตร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศจินทร์ ประชาสันต์. (2555). ความมั่นคงทางอาหาร : แนวคิดและตัวชี้วัด. มูลนิธิซีวีที.
- สมาคมโภชนาการแห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2554). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับความมั่นคงด้านอาหาร. สุขุมวิท มีเดียมาร์เก็ตติ้ง.
- สมาคมโภชนาการแห่งประเทศไทยในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. (2555). สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับการอนุรักษ์ฐานทรัพยากรอาหาร (พิมพ์ครั้งที่ 3). แปซิฟิก อินเทอร์เน็ตคอมมิวนิเคชั่น.
- สุภา ไยเมือง. (2555). ตัวชี้วัดความมั่นคงทางอาหารระดับชุมชน. มูลนิธิซีวีที.
- สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม. (2555). จับกระแส Rio+20 สู่มังคมไทย. สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2554). นิตรรศการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554. สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร. (2546). นโยบายระบบอาหารไทย : ได้เวลาช่วยรัฐสร้างยุทธศาสตร์ชาติ. สำนักงานสนับสนุนการพัฒนายุทธศาสตร์แห่งชาติด้านอาหาร.
- อนุสรณ์ อุณโณ. (2546). ขบวนการเกษตรกรรมยั่งยืนในสังคมไทยและการเมืองของงานเขียนเกษตรกรรมยั่งยืน. ศรีเมืองการพิมพ์.
- อรศรี งามวิทยาพงศ์. (2548). พื้นฟูวัฒนธรรมการเรียนรู้สู่ชุมชนเข้มแข็ง. วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร, 1(2), 15-34.